

7 februari 2018

De draai der partijen: standpunten omtrent het referendum van de coalitiepartijen vóór en ná de verkiezingen

Door Thijs Vos en Arjen Nijeboer*

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2017 wonnen de politieke partijen die zich in hun verkiezingsprogramma vóór het referendum uitspraken, 90 van de 150 zetels. Een aanzienlijke meerderheid van 60% voor het referendum dus. Maar... Vervolgens kwam er een regeerakkoord tot stand waarin een Kamermeerderheid zich juist uitsprak voor afschaffing van het referendum. Dit kwam vooral door een draai van 180 graden van D66. Maar ook andere partijen maakten een draai als het op het referendum aankomt, of hielden zich wijselijk stil over hun onpopulaire standpunt contra het referendum.

D66: Voor de verkiezingen voorstander, na de verkiezingen tegenstander

D66 werd ooit opgericht om democratische vernieuwing te bereiken. Het referendum was daar een belangrijk onderdeel van. D66 stond dan ook mede aan de wieg van de Wet raadgevend referendum (Wrr) en de grondwetswijziging ter invoering van het bindende correctieve referendum. Toen er als nasleep van het Oekraïne-referendum discussie ontstond over het raadgevend referendum, bleef D66 nog steeds pal achter het raadgevend referendum staan in haar [verkiezingsprogramma](#) (p. 157):

“Wanneer er voor het eerst gebruik gemaakt wordt van een nieuw instrument als het raadgevend referendum, dan omarmen we dat en leren we ervan. Wij staan niet als de andere partijen – die tijdens de campagne schitterden in afwezigheid – vooraan om te pleiten voor het afdanken van deze vernieuwing.”

In haar verkiezingsprogramma steunde zij ook de grondwetswijziging voor het bindende referendum, zij het met het voorbehoud dat internationale verdragen niet meer aan een bindend referendum zouden mogen worden onderworpen.

Ondanks de mooie woorden uit de verkiezingscampagne was het juist uitgerekend D66 die zich tegen het instrument keerde. Na de verkiezingen trok zij haar handen af van de grondwetswijziging en stemde bij de behandeling zelfs tegen. En als klap op de vuurpijl ging D66 als coalitiepartij akkoord – volgens ingewijden zelfs bijzonder snel en gemakkelijk – met de afschaffing van het bestaande raadgevende referendum.

Tegenwoordig beweert de D66-Kamerfractie dat D66 het raadgevend referendum enkele steunde als opmaat naar een bindend referendum. Dat is ronduit een onwaarheid: tijdens de parlementaire behandeling hebben D66-woordvoerders steeds onderstreept dat het niet-bindende (raadgevende) referendum juist werd ingediend voor het onverhoopte (maar te verwachten) geval dat de grondwetswijziging voor het bindende referendum niet zou worden aangenomen. De tweederde meerderheid voor het bindende referendum is immers nooit in zicht geweest.

Het stemgedrag over het referendum wordt overigens niet door alle D66'ers gedeeld. In november 2017 nam het partijcongres een [motie van de Jonge Democraten](#) aan waarin de Kamerfractie werd opgeroepen om zich hard te maken voor een nieuwe referendumwet en bij de algemene beschouwingen in de Eerste Kamer stelde fractievoorzitter Thom de Graaf niet zonder meer voor intrekking van het raadgevend referendum zal stemmen.

De afgelopen maanden is er enige verwarring geweest of de historische verhouding tussen D66 – en meer nog van Hans van Mierlo – en het referendum. Binnen D66 was er vanaf 1966 interesse voor referenda, terwijl steun voor het correctief referendum – soms met voorwaarden en voorbehouden – een constante is in de geschiedenis van D66. Democratische vernieuwing was voor Hans van Mierlo de reden om de politiek in te gaan. In 1975 stemde hij weliswaar éémaal tegen een motie over het referendum, om redenen die nooit zijn opgehelderd, maar alles overziende was hij veel vaker voor dan tegen referenda.

CDA: Buma de oppositieman wil referendumuitkomsten respecteren, Buma de coalitieman wil referendumuitkomsten negeren

Het CDA behoort tot de belangrijkste tegenstanders van directe democratie in de Kamer en sprak zich ook in haar verkiezingsprogramma uit voor afschaffing van het referendum. De toon in de campagne week echter af van het verkiezingsprogramma.

Het CDA mocht dan tegen referenda zijn, maar Buma brak wel een lans voor het overnemen van de uitslag van referenda. In zijn [toespraak op het partijcongres van november 2016](#) sprak hij over hoe de politiek moest omgaan met het 'nee' uit het Oekraïne-referendum: "Een politiek die dan toch doordendert, bewijst wat de mensen al dachten: dat die politici in een eigen wereld leven. Ze geven je de schijn van inspraak, maar uiteindelijk vertrouwen ze de keuze van hun eigen volk niet. Niet zo vreemd dat de burgers de politici dan niet meer vertrouwen." Bij het RTL-premiersdebat laakte hij het dat de regering de uitslag van het Oekraïne-referendum negeerde. Tegelijkertijd werd het CDA-standpunt over intrekking van de wet zelden of niet geuit.

Opmerkelijk is dat het CDA na de formatie 180 graden gedraaid is over het overnemen van de referendumuitslagen. In een [interview met de Volkskrant](#) stelde Buma dat het kabinet al besloten had om het komende referendum over de inlichtingen- en veiligheidsdiensten naast zich neer te leggen. Omdat al voorgenomen is om het referendum af te schaffen, beschouwt Buma de stemming niet als een "echt referendum".

VVD: The silent treatment

De VVD behoort meestal tot de tegenstanders van het referendum. Maar niet altijd. Onder partijleider Jozias van Aartsen – die eens tegenover een activist verklaarde voorstander te zijn van het correctief referendum én het volksinitiatief – stemde de voltallige VVD-fractie voor het uitschrijven van het referendum over de Europese Grondwet (2005). Daarvoor, steunde de VVD (minus één lid) gedurende 8 jaar lang als Paarse regeringspartner de constitutonele verankering van

het bindende correctieve referendum. En in het [Liberaal Manifest](#), p. 23, sprak de toenmalige VVD zich als volgt uit:

“Nederland is een representatieve of indirecte democratie waarin terecht voorzichtig wordt omgesprongen met elementen uit de directe democratie, zoals referenda. Niettemin is de absolute koudwatervrees waarvan sommige liberalen last hebben, overdreven. Er zijn wel degelijk momenten waarop de staat een rechtstreeks oordeel aan de kiezers kan vragen, bijvoorbeeld als het zaken betreft die de politieke of grondwettelijke orde zelf raken. Zo werd in 1814 de eerste Constitutie in een (weliswaar selecte) volksraadpleging vastgesteld. In deze geest paste het raadplegend referendum over de Europese Grondwet van 2005. Daarnaast komt het voor dat een politieke keuze moet worden gemaakt in een kwestie die geheel op zichzelf kan worden beoordeeld (zoals euthanasiewetgeving). Beide typen referenda zijn niet strijdig met de representatieve democratie: ze gaan eraan vooraf of zijn er duidelijk aan ondergeschikt.”

Oprichter P.J. Oud was een warm voorstander van het referendum en ook binnen het denkende deel der VVD'ers – de Teldersstichting - bevinden zich vaste pleitbezorgers van de directe democratie, inclusief directeur Patrick van Schie. Op partijcongressen plegen de leden zich met een minderheid van 40% voor de invoering van referenda uit. Dat is niet zo ver van een kleine meerderheid af. Ook zijn er verschillende peilingen waarin een meerderheid van de VVD-kiezers zich pro referendum uitspreken.

De huidige VVD-leider Mark Rutte echter zei in de nasleep van het Oekraïne-referendum, in een internationaal gezelschap van parlementariërs op 13 juni 2016: “[I am totally against referenda and I'm totally, totally, totally against referenda on multilateral agreements.](#)” Maar de VVD nam de intrekking van de referendumwet niet op in de haar concept-verkiezingsprogramma. En gedurende de rest van de verkiezingscampagne besteedde de partij geen aandacht meer aan het onderwerp.

ChristenUnie: The silent treatment #2, maar niet zo tegen als vaak wordt gedacht

De ChristenUnie was lange tijd principieel tegenstander van referenda, maar dit ligt sinds enige tijd genuanceerder. Conform het [advies van de Commissie-Schutte](#) is de partij niet langer principieel tegenstander van een bindend correctief referendum, mits met voldoende hoge drempels en verankerd in de grondwet. Ook steunde de partij het initiatief van Burgerforum-EU om verplichte referenda bij soevereiniteitsoverdracht in te voeren.

Over referenda werd door de ChristenUnie met geen woord gesproken in haar verkiezingsprogramma van 2017.

Conclusie

In het regeerakkoord van Rutte III spraken VVD, CDA, D66 en ChristenUnie af dat ze het raadgevend referendum zouden afschaffen. Ondanks de gebrekkige aandacht over het onderwerp tijdens de verkiezingen, heeft het kabinet inmiddels veel politiek kapitaal geïnvesteerd in de afschaffing van het referendum. Volgens de Volkskrant is tot nu toe de intrekkingwet de enige wet van betekenis die Rutte III heeft ingediend. Met veel haast probeert dat regering het wetsvoorstel er doorheen te drukken. Volgens commentatoren heeft de coalitie zich echter vergist in de maatschappelijke weerstand tegen de afschaffing. Volgens een [peiling van Maurice de Hond](#) staat de afschaffing van het referendum in de top 3 van minst populaire onderwerpen volgens de Nederlanders.

De politieke omgang met referenda nu, staat in sterk contrast met de verkiezingscampagne: D66 was uitgesproken voor het raadgevend referendum, ChristenUnie stelde zich agnostisch op en het CDA bracht in de campagne vooral onder de aandacht dat zij voor het overnemen van referendumuitslagen was. De partijen die wel voor afschaffing waren – VVD, CDA en ook SGP – hebben zich hier tijdens verkiezingscampagnes nooit actief hard voor gemaakt.

Dat er nu toch een meerderheid dreigt te komen voor afschaffing van het referendum, zonder dat de bevolking daarover ook maar enigszins een uitspraak over heeft kunnen doen, toont de onvolkomenheden van de representatieve democratie. Hoe kan het dat er onder de Nederlandse burgers al 4 decennia een stabiele en grote meerderheid is (die volgens opinieonderzoek van o.a. het SCP in de laatste jaren zo'n 70% bedraagt), en dat zij met een forse meerderheid (nl. 60% van de zetels) op partijen hebben gestemd die zich expliciet pro referendum uitspraken bij de laatste verkiezingen, en dat de uitkomst van die verkiezingen is dat het referendum wordt afgeschaft?

Zie ook: Thijs Vos, [Analyse van de verkiezingsprogramma's voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2017](#)

****Thijs Vos en Arjen Nijeboer zijn verbonden als resp. onderzoeker en campagneleider aan de beweging Meer Democratie (www.meerdemocratie.nl)***